

Либерализацията е печеливша стратегия за енергийния сектор

Адриана Младенова

В края на миналия месец изпълнителният директор на НЕК Мардик Папазян заплаши с драстично повишаване на цените на електроенергията след цялостното либерализиране на енергийния пазар на България след 2007 г. и съответното затваряне на трети и четвърти блок на АЕЦ Козлодуй. Създаването на конкурентен и свободен пазар е заложено в директива на ЕС, според която се предвижда функционирането на единен енергиен пазар след 2007 г. Тогава ще отпадне държавният монопол в преноса, изкупуването и търговията извън страната с електроенергия, като за целта до края на годината НЕК трябва да бъде реструктурирана в две дружества – за пренос и като системен оператор в сектора на електроенергия.

Въпреки увеличенията през последните години, в момента цената на електроенергия в България е една от най-ниските в Европа както за домакинства, така и за индустрията.

Според песимистичните предсказания на изпълнителния директор на НЕК, цената на тока неминуемо ще се увеличи в страната, за да достигне нивата на европейския пазар. Предвижданият от него скок на цените на тока ще бъде понесен най-тежко от битовите потребители.

Наслаждането в общественото съзнание на идеята, че предоставянето на електроенергия е по-скоро социален приоритет на държавата, настройва хората срещу частните компании, които се ръководят от пазарни стимули. Те са готови да инвестират, да подобрят съоръженията, да оптимизират разходите и естествено – да печелят. Аргументът, който се изтъква, е че пазарният механизъм ще промени статуквото, което в момента е от полза за потребителите. Според изказванията на ръководството на НЕК към момента дружеството продава електричество по занижени цени, които в някои случаи не покриват разходите и крос-субсидира загубите от продажбата на вътрешния пазар чрез печалби, реализирани от износа на електричество.

В същото време председателят на Държавната комисия по енергийно и водно регулиране (ДКЕВР) съобщи, че въпреки покачената цена на въглищата, няма да се налага увеличение на цената на тока за потребители засега. Можем да направим заключението, че промяната в разходите по производство са продиктувани от конюнктурни промени и повишение на цените на ресурсите, но запазването на цените в дългосрочен план от държавния монополист не може да бъде гарантирано. Когато пазарът е либерализиран и има конкуренция между играчите, тогава и цените се възприемат като по-обективни и не е нужно решението на регулатора да бъде доказвано постоянно, най-вече в представите на потребителите. Сигналите, които получаваме от НЕК, са че дружеството не ръководи действията си само от пазарни принципи. Когато трети и четвърти блок се затворят и износът на електроенергия намалее (поне в краткосрочен период) кой ще покрива загубата, реализирана на вътрешния пазар? От друга страна липсата на пазарен подход при ценообразуването е проблем, защото води до неравновесия и изкривява пазарната реалност.

От 2004 г. така наречените привилегировани потребители имат право да изкупуват електрическа енергия направо от производителите и да договарят условията на договорите и цените на тока индивидуално. След близо година, всички предприятия и домакинства ще могат да се включат на пазара и да купуват електричество от различни доставчици и търговци. Това ще става в рамките на обединения европейски енергиен пазар.

Има ли основание за притеснение от това развитие?

Неоспоримите последствия от конкуренцията във всеки един сектор от икономиката, са следните:

- Оптимизиране на разходите на предоставяните услуги и стоки;

- Увеличаване на избора за потребителите;
- Тенденция към намаляване на цените;
- Подобряване на качеството на услугата;
- Инвестиции в капитал и технологии;

Част от опасенията са, че енергийните компании имат тенденцията да се консолидират, което пречи на конкуренцията. Консолидацията на предприятия, когато не е продиктувана от държавен регламент или протекция, има за цел икономии от мащаба или по-ефективно използване на ресурсите и намаляване на транзакционните разходи. Важното е да има свободен достъп до пазара и еднакво третиране на всички играчи, за да се реализират и ползите от конкуренцията.

България се характеризира с висока степен на енергоемкост. Според различни изследвания увеличението на общата производителност с 1% води до увеличението на потреблението на енергия с повече от 1%. Свободната цена на пазара регулира именно тези процеси, тя е естествен регулатор за енергоемкостта на икономиката. Ако ресурсите за производство на електроенергия са малко или производството не е достатъчно конкурентно или ефективно, цената на тока се увеличава, което води до спад в потреблението му, до използването на алтернативни източници, до капиталовложения, които оптимизират и намаляват разходите по производството. В България традиционно се е развивала електрическата инфраструктура. В същото време от газификацията, когенерацията и топлофикацията загубата на първичен енергиен ресурс при преобразуването е значително по-малка. Недостатъчното използване на тези алтернативи на електричеството са част от причината за високата енергоемкост на икономиката.

Стъпките в посока премахване на модела “единствен купувач” доведе до раздвижване на пазара. Либерализацията на пазара и отпадането на монопола на НЕК в износа и вноса, доставката и преноса на електроенергия ще доведе до различни ефекти. Използването на възобновяеми източници, инвестициите в енергийна ефективност ще станат действаща алтернатива, защото потребителите ще бъдат в по-голяма степен ангажирани в избора. Изкуствено задържане на цените под пазарните не е далновидна стратегия, защото води до промяна и в потребителските навици на хората. В същото време, когато пазарът е либерализиран и играчите са свободни, не е нужно приемането на стратегии и координацията на национално равнище на политиките по отношение на енергетиката, за да има позитивно развитие в сектора. Това е важно за българския пазар, защото към момента такава координация липсва.

Въпреки започналата либерализация, към края на 2005 г. относителният дял на свободния пазар на електроенергия е по-малко от 20%. Но за редица потребители положителните ефекти вече са налице. Да се отразяват ефектите от либерализацията на електроенергията отделно между битовия сегмент и производствения сектор не е правилен подход от икономическа гледна точка. Намалението на производствените разходи за редица предприятия води до положителни ефекти за цялата икономика, следователно и за домакинствата. Няма основание да не гледаме оптимистично на перспективата за свободен енергиен пазар. Един от регистрираните търговци, *ЧЕЗ Трейдинг*, вече обяви намерението си да предлага сезонни цени на клиентите си и ценови пояс, с което ще се увеличи гъвкавостта на потребителите да регулират разходите си. Борсовият пазар на електроенергия, с договори за изкупуване на ток на определена дата на предварително договорена цена, също е част от бъдещия пейзаж на либерализирания енергиен сектор.

В момента ограничителните квоти, които имат АЕЦ и част от другите производители да продават свободно, ги прави зависими до голяма степен от решенията на регулатора. НЕК изкупува електроенергията от централите от възобновяеми източници по преференциални цени, което дефакто премахва стимулите на тези производители да участват на свободния пазар. Развитието на енергийния пазар все още се доминира от регулаторни решения и политика.

Либерализацията в Европа действа благоприятно на пазара. През последните десет години цените на електроенергията на европейските пазари е спаднала с 15% в реални размери, без да се отчита инфлацията. Промяната е различна в страните в зависимост от степента на либерализация на пазара. Спадът в цените за индустриално производство е по-голям от цените за битови потребители.

През изминалия месец Европейската комисия обяви създаването на обща енергийна политика в рамките на общността. Но действията на Франция и Испания да се противопоставят на стратегически сделки с техни ключови ютилити компании издава желанието на европейските сили да запазят под влиянието си основните енергийни компании. Все още енергийният пазар е доминиран от интереси и политика и в по-малка степен е движен от пазарни принципи. Това важи в пълна степен и за България. Но ползите от либерализацията не трябва да бъдат подлагани на съмнение, защото на пазара единствените интереси, които диктуват, са тези на потребителите и на производителите.